

III OD EXODU PO MOJŽÍŠOVU SMRT ANEB MOJŽÍŠ NA POUŠTI

1. KAPITOLA

1. Úvod – 2. Dlouhá pouť – 3. Faraón Židy pronásleduje – 4. Rozpolcení moře – 5. Průchod Rudým mořem – 6. Záhuba Egyptanů – 7. Píseň moře – 8. Hrozivá poušť – 9. Nebeský pokrm – 10. Sběr many – 11. Mirjamina studna – 12. Amálekova válka s Izraelem – 13. Amálek je poražen – 14. Jitro

1. Úvod

V době, kdy lid Izraele vyšel z Egypta – když se dům Jákobův odpoutal od lidu mluvícího cizí řečí –, stal se „Jákob svatostánkem Jeho a Izrael Jeho panstvím“. Židovská legenda se pokouší popsat, jak Boží svatostánek, náboženství Izraele a Jeho panství, tj. počátky Izraele jako národa, postupně vznikaly v období mezi exodem a vstupem do Svaté země. Mojžíš zde není popisován jen jako největší náboženský vůdce Izraele, ale i jako první vůdce národní; je „nejmoudřejším z moudrých, otcem proroků“, ale též „králem v zemi Ješurún, když shromažďovali se představitelé lidu spolu s izraelskými kmeny“. Odtud pramení Mojžíšovo jedinečné postavení v židovské legendě, na něž si nemůže činit nárok ani Abraham, přítel Boží, ani Šalomoun, nejмoudřejší z lidí, ani Elijáš, pomocník v čase nouze.

Velké náboženské a národní instituce, jako šabat, svatostánek a mnoho dalších „Božích příkázání zjevených Mojžíšovi“, jsou s jeho životem a dílem bytostně svázány. Skrže zázrak s manou se posvěcení šabatu stalo Mojžíšovi existenční záležitostí a byl to v podstatě on, kdo vztyčil první svatostánek, stan setkávání. Mojžíšovo působení se proto ani zdaleka neomezuje na minulost, ale nedílně se pojí s každodenním během národního života.

Je zřejmé, že lidová představivost využívá k propojování stávajícího stavu věcí s minulými událostmi nejpřirozenější možnou metodu – symboliku. V tomto svazku proto předkládáme množství symbolických výkladů konkrétních pravidel (např. symbolický význam svatostánku), jež tak docela do sféry legend nepatří. Leč život Mojžíšův, jak pojmán jest legendou židovskou, by byl žalostně neúplný, kdybychom hranici mezi legendou

a symbolismem rozlišovali příliš přísně. S touto jedinou výjimkou se však tento díl způsobem uspořádání a prezentace materiálu neliší od předchozích svazků ničím.

2. Dlouhá pout'

Exodus by byl neuskutečnitelný, kdyby Josefovy kosti zůstaly v Egyptě. V době, kdy lid hebrejský soustředil se čistě jen na shromažďování egyptských cenností, umínil si Mojžíš, že vyhledá místo, na němž odpočívá Josefovo tělo.¹ Nebyl to však nikterak snadný úkol. Mojžíš věděl, že Josef byl pochován v mauzoleu egyptských králů, leč vzhledem k velkému množství těl jiných nedokázal zjistit, které ostatky patří Josefovi. Tehdy přispěchala mu na pomoc matka Mojžíšova, Jókebeda. Dovedla syna svého přesně k místu, kde ležely Josefovy kosti. Jakmile se k nim Mojžíš přiblížil, skrze vůni, která se z nich linula a šířila do ovzduší, poznal, že našel ty pravé.² Potiže tím však neskončily. Vyvstala otázka, jak se k ostatkům dostat. Josefův sarkofág se totiž nacházel hluboko v zemi a Mojžíš netušil, jak ho z takové hloubky vyzvednout.

¹ *Tosefta*, *Sota* 4, 8; *PK* 10, 85b; *Mechilta*, *Be-šalach* (פְּרָחֵי־אֵל) 24a; *ŠirhšR* 1, 7; viz též zde II, 1: 38. V *ŠR* 18, 10 se praví: „Mojžíš byl zaměstnán péčí o Josefovo tělo a shromažďováním materiálu, který měl Jákob přichystaný pro potřeby svatostánku“; viz též zde III, 3: 5.

² Neznámý midraš citovaný v *Sabba*, *Be-šalach* 74b; *BHM* VI, 112; *Agadat Širhš* II, 3; viz též Schechterovy poznámky k poslední citované pasáži. Co se týká vůně, jež se line z živých i mrtvých těl zbožných, viz zde pozn. 92 k I, 6: 5 a text II, 1: 5; viz také *Berachot* 43b, kde se praví, že v čase příštím budou mladí muži Izraele vonět jako Libanon. Ohledně vůně mrtvých těl zbožných v křesťanských legendách viz *Vyprávění o zesnutí a nanebevzetí Panny Marie* (*De transitu beatae Mariae Virginis*, 2. verze, 10) a Smith, Henry Preserved in: *ZDMG* (*Zeitschrift der Deutschen morgenländischen Gesellschaft*) 66, 167.

„Josefe,“ pravil Mojžíš, zatímco stál bezradně na okraji hrobu, „nadešel čas, aby naplnila se slova tvoje, když jsi mi říkal: ‚Bůh tě jistě navštíví a ty odtud vyneseš kosti mé.‘“

Ještě ani nedomluvil a rakev se zachvěla a vystoupila na povrch. Ale ani pak nebylo všem trampotám konec. Egyptští kouzelníci umístili k Josefově rakvi dva zlaté psy, aby tam hlídali a zuřivě štěkali, kdykoli by se někdo odvážil přiblížit. Jejich štěkot býval pokaždé slyšet po celé zemi od jedno-

ho konce na druhý, což činilo vzdálenost ekvivalentní čtyřicetidennímu pochodu. Jakmile tedy Mojžíš přistoupil k rakvi blíž, psi se varovně rozštěkali.

„Pojďte se, lidi, podívat na ten zázrak!“ umlčel je Mojžíš. „Skuteční, živí psi neštěkají, ale tihle nepraví psi, vytvoření magií, se o to pokoušejí!“³

³ ŠR 20, 19; PK 10, 86a-86b. Ohledně rozměrů země egyptské viz *Pesachim* 94a a zde text II, 4: 30 a 32. Magičtí psi představují reminiscenci na Serapida (Serapis, řec. Osorápis, Sarápis), jenž býval zpodobňován jako pes; viz Tertulián: *Ad nationes libri duo* 11, 8. V pozdějších pramenech se hovoří o několika druzích magických zvířat, např. o psech, lvech či býcích. Jakmile na tato zvířata narazil uprchlý otrok, zvířata tak dlouho štěkala, řvala a bučela, dokud nebyl uprchlík dopaden; v čase egyptského exodu se však nezvalo ani jedno zvíře; viz *Jalkut David* k *Exodus* 11, 7. Další podrobnosti o pátrání po Josefově rakvi najdete zde v pozn. 723; v textu II, 1: 38, ale také III, 1: 14, III, 2: 15 a pozn. 156.

To, co prohlásil o skutečných, živých psech, byla pravda. Psi Egyptanů na děti Izraele totiž ani jednou nezaštěkali, i když v době, kdy Egyptané pohřbívali své prvorozené, štěkali pořád. Za odměnu předal Bůh Izraelcům příkázání, že mají házet psům právě to maso, které mají sami zakázané jíst, neboť Hospodin neodepře žádnému z tvorů Svých odměnu, která mu náleží.⁴ Psi byli vlastně odměněni dvojnásobně, neboť exkrementy jejich používají se v koželužství k činění pergamenů, z nichž se zhotovují svitky Tóry, i k moření schránek *mezuzot* a modlitebních řemíneků *tefilin* (fylakterií).⁵

⁴ *Mechilta*, *Mišpatim* 20, 98a; ŠR 31, 9; *Trgm jerušalmi* k *Exodus* 22, 30.

⁵ *Perek Šira* (závěr); *Jalkut* I, 187.

Jakmile zajistil si Mojžíš rakev Josefovou, mohli se Izraelci dát na pochod. Egyptané jim nekladli do cesty žádné překážky. Sám faraón je doprovázel, aby se ubezpečil, že ze země opravdu odejdou.⁶ Dokonce si vzpomněl, že mu jeho rádci předtím radili, aby Izraelcům nepovolil odchod, a tak je faraón v hněvu všechny zabil.⁷

⁶ *Mechilta*, *Be-šalach* (כְּהִיחֶהָ) 23b. Do odchodu dětí Izraele z Egypta se nikdy nestalo, aby některý otrok ze země uprchl, neboť země egyptská byla ze všech stran uzavřená; viz *Mechilta*, *Jitro* 1, 58b; *Mechilta rŠbJ* 88; viz též pozn. 3. – Během putování Izraele pouští měl Mojžíš rakev s Josefovým tělem stále ve svém stanu; viz *Pesachim* 67a; viz též zde pozn. 422 k II, 1: 29.

⁷ *Zohar* II, 45a-45b; viz též zde pozn. 230 k II, 4: 32.

Bůh nedovolil Izraelcům cestovat do země zaslíbené přímou cestou hned z několika důvodů. Chtěl, aby nejprve došli na Sínaj a převzali tam Zákon. Navíc ještě nevypršel čas, který měly pronárody vyměřené pro přebývání ve Svaté zemi. Nejdůležitější ze všeho ovšem bylo, že z dlouhé pouti pouští kynul Izraelcům nezměrný užitek duchovní a hmotný. Kdyby po odchodu z Egypta vypravili se do Palestiny přímou cestou, hned by se každý začal cele věnovat obdělávání přidělené části země a nezbyl by mu žádný čas pro studium Tóry. V poušti však zproštěni byli Hebrejové povinností starat se o každodenní živobytí a mohli si pečlivě osvojovat Zákon. Vydat se urychleně do Svaté země a bezprostředně ji obsadit by ani nebylo výhodné, neboť když se Kenaánci doslechli, že se Izraelci ubírají do Palestiny, spálili úrodu, pokáceli stromy, zničili přístřeší svá a zaházeli prameny – to vše jen proto, aby zemi učinili neobyvatelnou.

„Neslibil jsem otcům jejich,“ pravil Bůh, „že dám potomkům jejich zemi zdevastovanou a zpustošenou, ale zemi oplývající samými dobrými věcmi. Proto vodit je budu pouští čtyřicet let, aby Kenaánci měli dostatek času napravit zkázu, kterou napáchali.“⁸

⁸ *Mechilta, Be-šalach* (פְּתִיחָה) 23b; *Mechilta rŠbJ* 38; ŠR 20, 11-17 (zde je uvedeno ještě mnoho dalších důvodů, proč musel Izrael dlouho putovat pouští); viz též *Sifra* 18, 3, kde se praví: „Kenaánci ctili Abrahama, za což odměnění byli tím, že si mohli na čtyřicet let oddychnout“; viz též pozn. 413 k II, 1: 29. V pseudoklementinských *Recognitiones* 1, 35 se také uvádí, že putováním pouští se Izrael učil disciplíně a čerpal z něho povzbuzení ke studiu; viz také Josephus Flavius: *Židovské starožitnosti* II, 15, 3 a zde text III, 4: 20.

Vzhledem k četným zázrakům, jež během cesty pouští učiněny byly pro Izraelce, padla na ostatní pronárody bázeň. Jejich muži poklesli na duchu a zcela pozbyli kuráž. Neodvážili se Izraelce napadnout. O to jednodušší bylo zemi dobýt.⁹

⁹ ŠR 20, 16. Podle *Hadar* k *Exodus* 13, 17 byli Pelištejci s Egyptfany příbuzensky spřízněni, a proto si Bůh nepřál, aby Izrael prošel zemí Pelištejců.

Ani tím ovšem vyčerpán nebyl seznam důvodů, proč upřednostněno bylo dlouhé putování pouští. Abraham slavnostně slíbil, že po určité, přesně vymezenou dobu bude žít s Pelištejci v míru, leč konec tohoto období pokojného dosud nenastal. Navíc existovaly obavy, že pohled na zemi Pelištejců vyvolá v Izraelcích smutné vzpomínky a přiměje je k rychlému návratu do Egypta, neboť kdysi pro ně byla tato krajina scénérií hořkého zklamání.

Původně totiž žili v Egyptě jedno sto a osmdesát let pokojně a dařilo se jim, aniž by je tamní lid jakkoli obtěžoval. Pak však povstal Ganón, potomek Josefův z kmene Efrajim, a vyhlásil: „Ukázal se mi Hospodin a pokynul mi, abych vás vyvedl z Egypta.“

Jediní, kteří jej tehdy poslechli, byli Efrajimovci. Tito velcí hrdinové a sebejistí a udatní bojovníci, hrdí na královský původ svůj, neboť přímými byli potomky Josefovými, opustili zemi a vypravili se předčasně do Palestiny.¹⁰ Vzali si s sebou jen zbraně, zlato a stříbro, ale žádné zásoby, neboť předpokládali, že jídlo a pití si buď koupí cestou nebo se ho zmocní násilím, pakliže by majitelé nebyli ochotni podělit se o ně za peníze.

¹⁰ *Mechilta, Be-šalach* (פְּרִיחָהָא) 23b-24a a Šira 9, 42b-43a; *Mechilta rŠbJ* 37-38; *Sanhedrin* 92b; ŠR 20, 11; PK 10, 85a-85b: PRE 48; Va-joša 54; jeruzalémské targumy k *Exodus* 13, 17; Trgm k *Žalmům* 78, 9; Trgm k 1 *Paralipomenon* 7, 21-22; viz též *Jelamdenu* in: *Jalkut* II k *Žalmu* 78 a *Tehilim* 81, 368. Předák Efrajimovců se nazývá גַּנּוֹן, גַּנּוֹן אִי גַּנּוֹן ve výše citované pasáži PRE – přesná podoba jeho jména zůstává nejistá; nejpravděpodobnější verzí je גַּנּוֹן; viz *Žalmy* 77, 17 a *Sanhedrin* 98b, kde גַּנּוֹן je jedním ze jmen Mesiášových – zatímco podle textu jeruzalémských targumů uvedených v *Machzor Vitry* 167 je Ganón jméno pelištejského krále, který zaútočil na Efrajimovce, jež vedl Jaír, a pobil je. Tato legenda s velkou pravděpodobností reprezentuje do značné míry vzpomínku na reálnou historickou událost – na války mezi Egyptem a Kenaánem, jež jsou v *El-amarnských dopisech* (Achetatonský archív) velmi často zmiňovány; viz Levy, Emil: Der Auszug aus Ägypten im Lichte der Wissenschaft in: *Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums* 55, 285 a Ginzberg: *Unbekannte Sekte* 339-340. V poslední citované pasáži se naznačuje, že by mohla existovat spojitost mezi legendou o předčasném exodu Efrajimovců a vírou v příchod Mesiáše, syna Efrajimova, jenž dostaví se ještě před Mesiášem, synem Davidovým. Co se týká války mezi Egyptem a Kenaánem v časech předizraelských, viz též *Knihu jubileí* 46, 9-11, kde se píše o tom, že se Amrám účastnil vojenského tažení Egypta proti Kenaánu a zemřel v Zemi zaslíbené. Nezvyklou zmínku v *ŠiršR* 2, 7 ohledně předčasněho pokusu o exodus za časů Amrámových je třeba vysvětlit ve shodě s výše citovanou pasáží *Knihy jubileí* a výše citovanými midrašickými texty, v nichž je selhání Efrajimovců zaznamenáno; viz také zde pozn. 12 k II, 4: 3 a text IV, 10: 15. Josef, jenž dosáhl v Egyptě vlivného a významného postavení, oddával se radovánkám tohoto života do té míry, že zapomněl na otce svého, který oplakával smrt syna svého, a neinformoval jej, že je stále naživu (viz také zde II, 1: 9 a pozn. 370 k II, 1: 27). Za tento hřích byl potrestán: dvě stě tisíc

potomků Josefových – Efrajimovců – bylo pobito rukama Pelištejců; viz *Chasidim* 231 a 232. Tento závěr byl s velkou pravděpodobností založen na frázi *ימים רבים ויהאבל* použité v *1 Paralipomenon* 7, 22 ve spojitosti se smrtí Efrajimovců a na verši *Genesis* 37, 34, v němž Jákob obdrží nepříznivou zprávu o Josefově smrti. Také Josephus Flavius: *Židovské starožitnosti* II, 15, 3 hovoří o starších válečných střetnutích mezi Pelištejci a Hebreji.

Po celodenním pochodu shledali, že dorazili do blízkosti Gatu, do míst, kde pastýři, zaměstnávání obyvateli města, soustřeďovali svěřená stáda. Efrajimovci je požádali, aby jim některé ovce prodali, neboť měli v plánu je porazit a zahnat jimi hlad, leč pastýři odmítli uzavřít s nimi obchod.

„Abychom se o ně mohli podělit,“ vysvětlovali pastýři, „museli by být ovce naše. Brav by nám musel patřit!“

Když Efrajimovci viděli, že pastýři nehodlají jim laskavě vyhovět, použili sílu. Pastevci však začali křičet a vzbudili pozornost obyvatel Gatu, kteří jim přispěchali na pomoc. Mezi Izraelci a Pelištejci vypukla divoká potyčka. Trvala celý den. Lidé z Gatu si totiž uvědomili, že sami se Efrajimovcům ubránit nedokáží, a tak požádali o pomoc obyvatele okolních pelištejských měst. Následujícího dne dorazila armáda čtyřiceti tisíc mužů odhodlaných se Efrajimovcům postavit. Po třídním půstu Izraelcům již docházely síly, a tak byli rozdrčení. Jen deset z nich zachránilo holý život a vrátilo se do Egypta, aby sdělili Efrajimovi, jaká zkáza stihla potomky jeho. Muži pak truchlili mnoho dní.

Tento předčasný pokus Efrajimovců opustit Egypt se stal první záminkou k ujařmení Izraele. Od té chvíle zachovávali Egypťané ostražitost a drželi Hebreje v zemi násilím. Efrajimovci si ovšem svoji zkázu zasloužili. Byli potrestáni, neboť ignorovali přání otce svého, Josefa, jenž potomky své na smrtelném loži svém důrazně upozorňoval, aby je ani nenapadlo odejít ze země dřív, než se objeví skutečný vykupitel. Po smrti své byli Efrajimovci zostuzeni, neboť těla jejich nepohřbena zůstala ležet na bitevním poli poblíž Gatu po mnoho let. I z toho důvodu Bůh zamýšlel nasměrovat Izraelce na delší trasu z Egypta do Kenaánu, neboť je chtěl ušetřit pohledu na zhanobené mrtvolky. Hebrejové by pak nejspíš ztratili odvahu a z obavy, že by je mohl čekat stejný osud jako bratry jejich, mohli by se spěšně do Egypta vrátit a znovu upadnout do otroctví.¹¹

¹¹ *Jašar*, *Šemot* 137a-137b; *PRE* 58; *Mechilta*, *Be-šalach* (פתיחה) 24a; viz také zde II, 4: 1.